

Linhartovi listi

Spletni občasnik za domoznanstvo in novice Knjižnice A. T. Linhartaradovljica

Leto 4, št. 15

ISSN 1580–9641

www.rad.sik.si

e-pošta: info@rad.sik.si

5. 9. 2005

Vsebina:

- Nespregledano
- Vitezi iz zavetišča (1)

NESPREGLEDANO

Janko Moder: Dr. Valentin Meršol in slovenski veliki teden, Mohorjeva družba, Celje 2005.

Med številnimi znamenitimi osebnostmi, ki so bile rojene v Radovljici, ima posebno mesto **dr. Valentin Meršol** (Radovljica, 22. 2. 1894 – Cleveland, ZDA, 15. 2. 1981). Monografijo o tem izjemnem zdravniku, strokovnjaku za nalezljive bolezni in humanistu, ki je s posredovanjem pri feldmaršalu Alexandru v Vetrinju rešil nekaj tisoč življenj, je napisal prof. Janko Moder. Avtor je primarija dr. Meršola osebno poznal, a kot pravi sam, premalo, da bi si upal o njem napisati knjigo, ki naj bi pošteno, kakor si zasluži, predstavila njegov vsestranski portret. Meršolovo življenje in delo je orisal večidel po gradivu, razvidnem iz (impresivnega!) seznama na koncu knjige, pri tem pa se je le malo ustavljal ob njegovem zasebnem življenju, na katerega je vse preveč vplivalo mrzlično moreče ozračje priprav na drugo svetovno vojno. Pisca so ob Meršolovi osebnosti najbolj zanimala prav vprašanja vojne in njenega krvavega finala, zlasti vzroki za tako korenite spremembe v značajih ljudi, ki jih je do vojne poznal v popolnoma drugačni luči. Knjiga Janka Modra nam ob verodostojni podobi dr. Valentina Meršola prinaša tudi dragocen oris prelomnega časa in nekaterih oseb, ki jih je usodno zaznamoval. Za Radovljičane je delo zanimivo zaradi doživetih opisov mesta, ljudi in okolice ter slikovnega in tiskovnega gradiva, ki ga je avtorju posredovala nečakinja dr. Valentina Meršola, Radovljičanka Helena Bešter.

(J. S.)

Dušan Kos: Vitez in grad, Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2005.

Dr. Dušan Kos, zgodovinar in znanstveni svetnik na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU, se v svoji najnovejši knjigi ukvarja s poznosrednjeveškim plemstvom na ozemlju Kranjske ter slovenskega dela Štajerske in Koroške v 13. in 14. stoletju, posega pa tudi v starejšo dobo. Kot je zapisal avtor sam, je poudarek na analizi poznosrednjeveškega plemstva v luči njihovih bivališč. V prvem delu knjige skuša odgovoriti na vprašanja o vzrokih za nastanek gradov, o značilnostih gradov in dvorov, o deželni politiki in lastninsko–posestnih oblikah v poznem srednjem veku, o grajski in gospostveni upravi, o gradu kot objektu finančnega poslovanja ipd. Za domoznanca je bolj zanimiv drugi del knjige, ki obsega analizo prek 180 gradov ter njihovih prebivalcev z genealoškimi preglednicami in bogatim slikovnim gradivom. Dušan Kos v svoji knjigi obravnava tudi gradove v Radovljici in njeni okolici, zato knjigi *Vitez in grad* zaenkrat namenimo preostanek pričujoče in celotno naslednjo številko *Linhartovih listov*.

(J. S.)

Stane Adam

VITEZI IZ ZAVETIŠČA (1)

Izšla je najnovejša knjiga Dušana Kosa *Vitez in grad* (Ljubljana 2005). Je precej obsežna, lepega videza, s sicer črnobelimi, a lepimi slikami in vsebuje med drugim tudi skromen prispevek o gradovih v okolici Radovljice. Njihova predstavitev je dokaj vprašljiva, da ne rečem čudna. Podpisanemu pod ta traktat je sicer vseeno, kaj kdo piše, a ker se avtor v opombah že spet (enkrat že nekoč prej) pogovarja z mano na neobičajen način, namenjam že zaradi lastne kredibilnosti novi knjigi za popotnico nekaj komentarjev tudi sam. Pri tem se bom potrudil, da ohranim nivo svojega pisanja v okviru verodostojnosti omenjene knjige.

Knjigo *Vitez in grad* sem si izposodil v radovljiški knjižnici ter si skušal z branjem zapolniti pretoplo julijsko sobotno popoldne. Hladni senci pod marelo na terasi sem se moral kmalu odpovedati. Preselil sem se v svojo sicer bolj toplo knjižnico, da sem imel večino literature in virov, ki jih avtor uporablja, pri roki. Glede vsebin sem si naredil nekaj izpisov in jih zaradi razumevanja vsebine in ne nazadnje tudi v obrambo svojih zapisov, ki so v taki ali drugačni obliki izhajali v zadnjih letih, za informacijo bralcem na tem mestu tudi priobčujem. Dušan Kos je že pred desetletjem izdal knjigo *Med gradom in mestom* (Ljubljana 1994), kjer se mu je zapisala vrsta netočnosti. Nova knjiga je po avtorjevih besedah dopolnjena z "novimi spoznanji", a je ostalo v njej kar nekaj večjih zmot, ki jih skušam s tem zapisom pojasniti ali vsaj omejiti. Vseeno pa to ne odtehta avtorjevega zamudnega dela in (verjetno) najboljših namenov.

V kratkem času sem uspel pregledati le majhen del obsežne snovi. Za otvoritveno temo sem si izbral kranjske gradove, kot prvega grad Kamen pri Begunjah. Splet okoliščin, bolje zmešnjavo okoli gradu Kamen, obravnavam v dveh delih, po sledeh avtorjevih gesel *Jama pri Begunjah* (str. 143) in *Kamen pri Begunjah* (str. 146-147).

JAMA PRI BEGUNJAH (LUEG). Že na začetku doživimo majhno razočaranje. Avtor je s temo opravil na kratko, v devetih vrsticah. Navaja, da se Jama pri Begunjah omenja leta 1185, kot grad pa leta 1354. Listino iz leta 1185 bom skušal razložiti pri geslu *Kamen*, glede omembe Jame leta 1354 pa naj na tem mestu še enkrat (kolikokrat še?) povem, da se begunjska Jama v srednjeveških virih kot grad sploh nikoli ne omenja. Avtor navaja kot vir Milka Kosa, ki se je zmotil ali pa so se zmotili tisti, ki so prepisovali njegove zapiske v knjigo. Kakorkoli, begunjski Jami so v *Gradivu za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500, I. del, str. 220)* avtorja Milka Kosa, na koncu pripisane tri napačne listine. Listina, ki jo citira Dušan Kos v knjigi *Vitez in grad*, se nanaša na Jamo, današnji Predjamski grad pri Postojni. Listina je zelo verjetno zabeležena tudi v Centralni kartoteki srednjeveških listin za Slovenijo na SAZU. Je mar tudi tam narobe? Ne nazadnje bi avtor zmoto lahko sam uvidel, če bi preveril vir ali pa če bi res bral K. Trotterja (*Die Burggrafen von Lienz*, Innsbruck 1954, str. 100), ki ga sicer tako rad citira. Trotter točno navaja, kje je omenjena Jama (pri Postojni) in od kdaj jo imajo blejski Kaul in njegovi otroci. Tudi omenjena listina iz leta 1354 je citirana prav tam. Ob vsem tem bi bilo v kakšni naslednji "dopoljnjeni" izdaji istega avtorja pošteno zapisati, da je pač prišlo do napake (tudi v njegovi prvi knjigi *Med gradom in mestom*, Ljubljana 1994, str. 22). Torej: Jama pri Begunjah se kot grad v virih iz srednjega veka nikoli ne omenja. Dokument, izdan 4. maja leta 1354, je razmeroma lahko preveriti. Originalno listino hranijo v Arhivu Republike Slovenije (signatura Rep. III. seznam 2, št. 32).

A to je šele začetek. Avtor navaja, da Jama "stavbno" ni bila nikoli grad in da je bila občasno naseljeno zavetišče. Zelo zanimiva teza o zavetišču je zrasla iz precej napačno razumljenega gradiva, ki ga ima avtor za podporo. Ivan Stopar (*Grajske stavbe v osrednji Sloveniji VI. – Gorenjska, Ob zgornjem toku Save I.*, Ljubljana 1996, *Šmajdov grad*, str. 143s, cit. A. Müllner: *Befestigte Höhlen in Krain I., Die Burghöhle "Šmeidov grad" bei Predassel*, Argo III., Laibach 1884, 136s) omenja Šmajdov grad pri Predosljah kot protiturško zavetišče, kar pa ne pomeni, da lahko s tem vzporejamo Jamo pri Begunjah. In nimamo prav nobenega vzroka ali dokaza, da bi begunjska Jama utegnila biti

srednjeveško zavetišče, po katerem naj bi se celo imenoval grajski rod (*de – von Lueg, Lvge*). A z "zavetiščem" se zgodba šele začne in nam razkriva njeno še bolj grozljivo podobo.

Dušan Kos nam v svojem delu sporoča, da je v primeru begunjske Jame šlo za zazidano špiljo (!) z majhnimi okenci v zidu. Tu človeku zastane sapa. Avtor je zamenjal Jamo, Luknjo, tudi Zjauko, z bližnjo begunjsko znamenitostjo, Škratovim gradom, ki je danes med ljudmi bolj znan kot Hudičev gradič. Saj je komaj res. S takšno interpretacijo so Begunjci ob še zadnji košček mitologije, njen avtor pa ob ugled. Pa se je pri "kritičnem pretresu virov" pokazalo, da je napako naredil že citirani Ivan Stopar (*n. d. Jama pri Begunjah*, str. 63), ki pa ga je pri stavbni oceni zanimalo pač tisto, kar obstaja. In to je Škratov ali Hudičev gradič. Stopar ga ima sicer za opazovalnico, a že takoj piše o gorskem zavetišču. O sosednji Jami v njegovem zapisu pod geslom *Jama* ni ničesar. Seveda, v Jami je le jama, luknja, tam ni ničesar, "aria" bi rekli Dalmatinci, in zato tam ni kaj ocenjevati. In jo je Stopar zgrešil ali pa zatajil, a je v svojem delu pošteno citiral Valvasorja (*Die Ehre des Herzogthums Crain, XI. Buch*, Laibach 1689, str. 548) za tisto, kar je napisal oziroma opisal, Škratov ali Hudičev gradič. Res pa je tudi, da Valvasor Jamskega gradu, Jame, sploh ne pozna, je ne zazna, niti je ne notira. Zaman jo iščemo v njegovi *Skicni knjigi* in ni je najti niti na bakrorezu v *Topografiji Kranjske* (1678-79), kjer je Valvasorjev bakrorezec pri "špilji" vrezal napis *Des berck Mandl Schloßl – Škratov gradič* (kar si lahko ogledate na reprodukciji gravure na naslednji strani). V besedilu o gradu Kamen v *Slavi* (gl. zgornji citat) Valvasor za Škratov grad napiše *das Bergmännleins-Schloßl – Škratov gradič* in bralcu predstavi kratko zgodbo o njem. Jame torej ni poznal. Bogve zakaj? Nemara zato, ker tam ni bilo ne gradu, ne utrdbe, ne zavetišča, nič. Niti zgodbe. A Dušan Kos v knjigi *Vitez in grad* predstavlja "zazidano špiljo" za zavetišče in pri tem misli na Jamski grad, Jamo.

Sprehajalcu po tem idiličnem koncu Begunj ne svetujem, da se vzpenja k "zazidani špilji", da ne bi zdrsnil ali si napravil še kaj hujšega, čeprav je nekdo v kulturni spomenik zabil kline (ki jih je polna tudi sosednja Jama), očitno za vrv za plezanje. Sprehajalec lahko že s steze oceni, kaj bi lahko bilo v "zazidani špilji". Bivališče za škrate, palčke? Zavetišče?

In sedaj kratek zapis o Jami, Luknji, ali kakor se dandanašnji največkrat imenuje – Zjauki. Da v Jami v srednjem veku ni bilo ničesar, je videti iz kratke analize dosegljive literature in virov. Dušan Kos je pod svojo interpretacijo "špilje" (zamenjal je begunjsko Jamo najprej za Predjamo in nato še za Škratov ali Hudičev grad) podpisal nekatere ugledne strokovnjake. A navedeni Ivan Komelj, Majda Žontar in Mirina Zupančič, kolikor se lahko razbere in sklepa iz njihovih del, ki so citirana v knjigi *Vitez in grad* (str. 143), dobro razlikujejo Jamo ali Jamski grad na eni in Škratov ali Hudičev gradič na drugi strani. Poglejmo si, kaj piše o tem Ivan Komelj (*Gradovi na Gorenjskem, Varstvo spomenikov 12/1967*, str. 19): "Še v 12. stoletju (1185) se v Begunjah omenja tudi Jamski grad. Odkopani zid, ki je zapiral votlino, po načinu zidave ni romanski. S steno zaprta votlina – Hudičev gradič – v bližini jame prav tako ne kaže na zgodnjo dobo in je ne kaže uvrščati med fevdalne gradove, temveč med poseben tip jamskih skrivališč, ki ga na Gorenjskem dokumentirata še tako imenovani Šmajdov grad ob Kokri in Gozdašnica nad Žirovnico." To je vse, kar je o tej temi zapisal Ivan Komelj. Bralec naj se spomni zgoraj navedenega citata pri I. Stoparju. Müllner (*n. d.*, str. 136s) trdi, da je Šmajdov grad protiturško zavetišče. Da gre za dve različni stvari, je zdaj, upam, jasno.

Drugo v knjigi citirano delo je članek Majde Žontarjeve in Mirine Zupančičeve z naslovom *Terenske raziskave gradov na Gorenjskem (Varstvo spomenikov 12/1967, str. 23)*. Tam dobesedno piše: "... kot zanimivost naj omenimo tudi na Gorenjskem znane jamske gradove (*Jamski grad pod Jamarskim vrhom pri Begunjah, Hudičev grad pri Begunjah, Jamski grad v Go(z)dašnici, Šmajdov grad v Predosljah pri Kranju*)." To je vse. Jasno se vidi, da navedeni avtorici dobro razlikujeta Jamo oz. Jamski grad in Škratov ali Hudičev grad v Begunjah. Precejšnja nerodnost, kajne?

In še nekaj o "špilji" z majhnimi okenci. Stopar navaja enako kot že citirani Valvasor, (eno!) štirioglato luknjo ali okence (Valvasor: "... *ein kleines viereckigtes Loch oder Fenster ...*"). Za interpretacijo majhnih oken, ki jih omenja v svoji knjigi Dušan Kos, pa bo treba po nasvet k zidarjem. To so namreč line za odvodnjavanje. Kakorkoli že, Jama ali Jamski grad in bližnji Škratov ali Hudičev gradič sta dve popolnoma različni stvari.

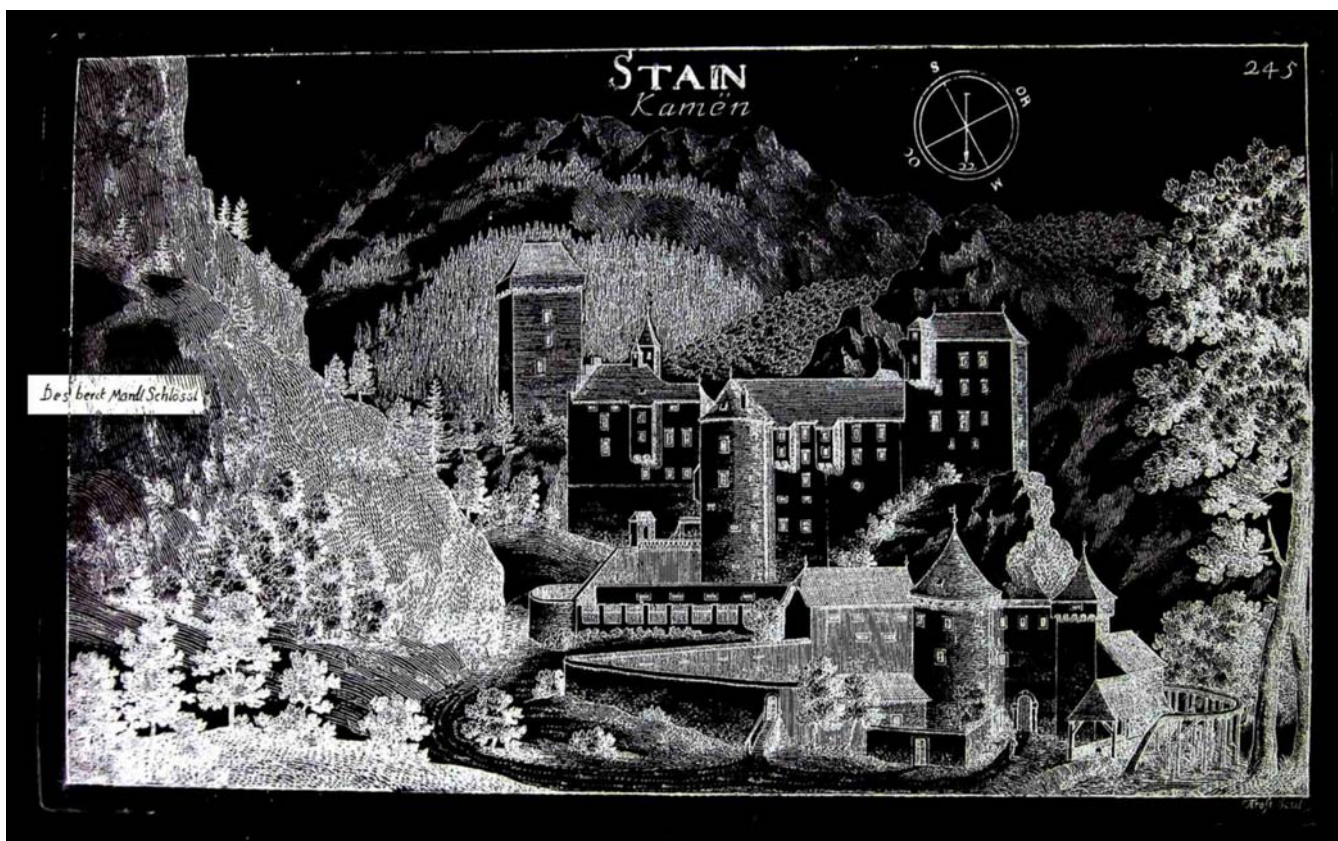
(se nadaljuje)

Odprtine na zidu Škratovega gradiča so služile kot line za odvodnjavanje. Foto: Jure Sinobad

Jama pri Begunjah med gradom Kamen in Škratovim gradičem. Foto: Stane Adam

Negativ bakroreza gradu Kamen in Škratovega gradiča iz Valvasorjeve *Topografije Kranjske* (1678-79). V označenem okvirčku levo je lepo viden napis *Des berck Mandl Schloßl*.

Izdaja Knjižnica Antona Tomaža Linharta, Gorenjska cesta 27, 4240 Radovljica, tel.: 04 / 537 39 00.
Uredil in oblikoval: Jure Sinobad. Vse oblike časopisa so brezplačne. Objavljenih prispevkov ne honoriramo.